
Andrej Kirn*

ŽENSKÉ V ZNANOSTI IN ZNANOST V DRUŽBI

POVZETEK

Položaj žensk v znanosti je neposredno ali posredno povezan s položajem in vlogo žensk v družbi. Odnos znanstvenikov do žensk v znanosti je bil obremenjen s prevladujočo patriarhalno tradicijo, ki je prevladovala v globalni družbi. K neenakopravnosti žensk v znanosti prispeva proces kopičenja neugodnosti, ki so posledica sistemskih izhodiščnih neenakopravnih možnosti. Večja številčnost žensk v znanosti, ki je povezana z enakopravnostjo žensk glede možnosti in pogojev dostopa do izobraževanja ter strokovnega napredovanja v znanosti, bi lahko vodila k drugačnemu razumevanju narave, človeka in družbe, k drugačnim postavitvam vprašanj in problemov, k drugačnim prioritetam in nazadnje k drugačnemu načinu življenja. Njihovi raziskovalni prispevki že sedaj izzivajo obstoječe miselne pristope, ki so še vedno pogosto zakoreninjeni v moškosrediščni paradigmi.

Na koncu prispevka pa se primerjajo odgovori moških in žensk na nekatera vprašanja iz mednarodne raziskave v letu 1993.

Ključne besede: ženske, znanost, položaj žensk.

1. Norma univerzalizma in neenakopravnost žensk v znanosti

Odkar obstaja znanost, obstajajo tudi ženske v znanosti. Kakšni sta bili vloga in položaj žensk v znanosti, je bilo bolj ali manj neposredno povezano s položajem žensk v družbi in zlasti s prevladujočim tipom odnosov med spoloma. Ne more se spregledati, da so znanstveniki sami imeli zadržke in predsodke, do vstopa žensk v znanstveno univerzitetno izobraževanje, do njihovega zaposlovanja v znanosti, njihovega poklicnega napredovanja ter prevzemanja organizacijskih vodstvenih funkcij v znanstvenih institucijah in organizacijah. Takšen odnos znanstvenikov je bil pogojen po globalnih razmerah, v tem smislu ni bil avtohton, toda to še ne pomeni, da je bil vsiljen od zunaj avtonomiji univerze. Moški znanstveni svet je prevzel in prenesel v znanstveno okolje miselne stereotipe in vrednotne premise do žensk iz širšega dominantnega patriarhalnega družbenega okolja. Bistvo predsodkov in stereotipov se ni spremenilo, če so se ti nekoliko omilili in spremenili v svetu znanosti.

* Andrej Kirn, dr. filozofije, redni profesor v pokoju na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Vsaj v odnosu do žensk se očitno ni uveljavljavljala Mertonova norma univerzalizma, po kateri na napredovanje, podelitev nagrad in razdelitev raziskovalnih sredstev ne smejo vplivati nikakršni rasni, spolni, nacionalni, socialni ali kakšni drugi zunajznanstveni kriteriji, ampak samo kvaliteta znanstvenih dosežkov. Številne empirične raziskave o položaju žensk v novoveški znanosti prepričljivo dokazujejo grobo samoumevno nespoštovanje te norme.

Nekatere oblike neenakopravnosti, ki so zunanje družbenosistemske narave, je možno odpraviti le na tej ravni. Obstajajo pa znotraj znanosti tudi prefinjene oblike spolne diskriminacije. Pri nekem konkretnem izboru izgleda vse lahko brezhibno v skladu z normo univerzalizma, pa vendar je nehote v igri spolna diskriminacija, ki je rezultat takoimenovanega procesa kopičenja neugodnosti (a process of accumulating disadvantages). Posledice tega procesa se v znanosti na neki točki ne more odpravljati, ne da bi se očitno grešilo proti normi univerzalizma. Treba je ustvarjati družbene, izobraževalne okoliščine, da se ta proces iz družbenih razlogov ne more začeti, ali da vsaj ne dobi velike razsežnosti. V okviru svoje avtonomije bi univerze in znanstvene organizacije lahko sprejele ukrepe, ki bi vsaj na načelni ravni zmanjševali možnosti za neenakopravnost, ker bi že formalno zavezovali k večji budnosti do spoštovanja enakopravnosti spolov, ne da bi se s tem kršilo ali ogrožalo normo univerzalnosti. Seveda pa nobeni sistemski ukrepi ne morejo zagotoviti, da bi v vseh konkretnih primerih znanstveniki izkazovali ustrezna priznanja dosežkom žensk v znanosti. Spremembe na tej ravni so veliko bolj počasne, trdovratne, čeprav do neke mere nanje lahko vplivajo in jih pospešijo tudi formalni institucionalni in makro-družbeni ukrepi, ki so v prid večji enakopravnosti spolov.

Ne gre samo za dosego praktičnega cilja popolne enakopravnosti med ženskami in moškimi na vseh področjih in tudi v znanosti. Neenakopravnost v znanosti v končni instanci predstavlja oviro za razvoj znanosti same, ker ne samo ženske temveč kdorkoli, ki ne more razviti in uveljaviti svojih sposobnosti, ne more proizvesti rezultatov, kot bi jih lahko. Znanost in tehnologija bosta drugačni in verjetno bi bili drugačni, če bi ženske bolj enakopravno sodelovale pri produkciji in uporabi znanstvenega vedenja. Na ta način bi prišli hitreje do različnih rešitev in spoznanj. Z večjo enakopravno angažiranostjo žensk v znanosti bodo lahko v ospredje postavljena druga, mogoče za celotno človeštvo bolj pomembna vprašanja, drugi problemi, druge prioritete. Če bi bilo obsežnejše in bolj enakopravno angažiranje žensk v znanosti, to ne pomeni, da bi bili sedaj poznani zakoni narave drugačni, lahko pa bi bila proizvedena druga spoznanja, ki bi vodila k drugačnemu razumevanju narave in družbe.

Prevladujoči antropocentrični odnos zahodne civilizacije do narave je bil v bistvu konstrukt moške prevlade v odnosu do narave. Človeškosrediščna paradigma je bila moškosrediščna, ki pa je bila predstavljena, prevzeta, ponotranjena kot občečloveška. Ženske znanstvenice so dale največji prispevek k identifikaciji, razkritju moškosrediščne (androcentarične), patriarhalne paradigme na najrazličnejših področjih od znanosti, ekologije, politike, družine, šole idr. Feministične študije ne predstavljajo samo novo raziskovalno polje, ampak njeni originalni zaključki in posplošitve prispevajo k spremembi obstoječih teorij in načina mišljenja v družboslovju, humanistiki in filozofiji.

Moški in ženske tvorijo celoto človeške skupnosti in zato je razumljiv univerzalen vpliv androcentrične paradigme. Zaradi te univerzalnosti pa je tudi razumljivo prizadevanja za spoznavno in identifikacijo ter miselno in praktično dekonstrukcijo te paradigme na najrazličnejših področjih. Tako so izoblikovani novi kritični teoretski koncepti v epistemologiji, sociologiji znanosti in socialni ekologiji. Feministične študije na področju ekologije so razkrile povezanost in skupni temelj človekovega gospodovalnega odnosa in izkoriščanja narave ter gospodovalnega odnosa do žensk in njihovega podrejanja. Pokazale so na izenačevanje androcentrizma z občečloveškim. Na področju družbenih odnosov opravlja taka identifikacija občega s posebnim specifično družbenoideološko funkcijo. Ko takšno izenačevanje sprejmejo za svoje tudi tisti, čigar interesi in položaj so s takšno identifikacijo najbolj prizadeti, je s tem doseženo soglasje, ki vsaj za določen čas odstranjuje izvore možnih konfliktov med dvema posebnima interesoma, odnosoma, vlog, saj sedaj je določeno posebno dobilo značaj občega. Dolgoročni, temeljni cilj feminističnih študij pa ni, da se moškosrediščno paradigmo zamenja z ženskosediščno, ampak da se oblikuje neseksistična (nonsexist) paradigma, ki je onstran ovekovečenja in protistavljanja enega spola nasproti drugemu. V prvi fazi feministične dekonstrukcije moškosrediščne paradigme je najbrž razumljivo, da se je izpostavila tista stran spolne dihotomije, ki je ne samo stoletja, ampak tisočletja izkušala najrazličnejše vidike neenakopravnosti.

2. Znanost v družbi

Postoriti bo treba še mnogo raziskovalnega dela, da se bo razkrila in identificirala navzočnost moskosrediščne paradigme v različnih konceptih, idejah, teorijah in praksah. Toda s tem je opravljena samo polovica naloge. Poleg destrukcije so potrebni pozitivni nastavki za oblikovanje transeksistične civilizacijske paradigme. Ženske v znanosti dajejo svoj prispevek k drugačnemu razumevanju družbene podobe in vloge znanosti in tehnologije. Z okoljskimi problemi in nehotenimi in nezaželenimi stranskimi učinki družbene, tehnološke, medicinske idr. uporabe znanosti se temeljito spreminja dosedanje razumevanje znanstvenotehničnega napredka ter dobrobiti znanosti in tehnologije sploh. Nekateri znanstvenotehnični možnosti v genski, informacijski, medicinski, kemijski idr. tehnologiji se sprejemajo s tesnobo, strahom, zadržanostjo in celo z odkritim odporom. Tudi če gre pri teh nasprotovanjih za koalicio reakcionarnega in levičarskega mišljenja, ima ta napad oporo v rastočem nelagodju zaradi družbene uporabe znanosti. Nelkin (1988) je svoj čas ugotavljala, da protesti niso toliko usmerjeni proti znanosti in tehnologiji kot proti razmerju moči, ki je z njima povezana, proti upadajoči moči državljanov pri oblikovanju politike, ki zadeva njihove interese. Odpori javnosti proti različnim tehnološkim in eksperimentalno raziskovalnim projektom (npr. v genski tehnologiji) kažejo, da je v krizi dosedanji liberalnotržni mehanizem uvajanja tehnoloških inovacij. Dokler niso bili zapaženi stranski učinki inovacij (okoljski, zdravstveni), oziroma je obstajala do njih visoka družbena tolerantnost, je bilo mogoče prepuščati selektivno inovacijsko vlogo čisto tržnoekonomskim kriterijem. Sedaj pa se selektivna

vloga trga lahko uveljavlja samo znotraj zahtevnejših okoljskih, zdravstvenih standardov in vse bolj visoke občutljivosti ljudi za možna tveganja. V takih okoliščinah bo vse težje doseži soglasje o tem, kaj je za večino ljudi še dopustno in sprejemljivo tveganje in kaj ni. Vse večji bo pomen zunajtržnih kriterijev in omejitev pri uvajanju inovacij, pri katerih ima znanost veliko vlogo. Znanstvenotehnološki razvoj bo torej potekal v popolnoma drugačnem družbenovrednotnem kontekstu, kot pa je to veljalo za celotno minulo obdobje industrijskega razvoja od konca 18. stoletja dalje. Pri modernih rizičnih tehnologijah, ki so vse bolj ali manj na znanosti temelječe tehnologije (science based technology), so s strani javnosti in države - podprte s strokovnimi in znanstvenimi analizami - trgu navrženi poleg čisto ekonomskih kriterijev še dodatni standardi, znotraj katerih se lahko uvajajo inovacije. V takih razmerah naj bi veljal naslednji aksiom: kar ljudje kupujejo, pomeni, da je potrebno in česar ne kupujejo, ni potrebno. V osnovi to pravilo drži, če je izpolnjen pogoj, da imajo ljudje tudi denar, dohodek, da lahko kupujejo tisto, kar je za njih potrebno... Revni ne morejo kupovati marsičesa, kar je za njih življenjskega pomena, a na drugi strani bogati lahko kupujejo stvari, ki zadovoljujejo predvsem njihovo "potrebo" po prestižu, statusu, nečimrnosti, potratu in podobno. V demokratičnih družbah morajo ljudje imeti pravico, da sodelujejo pri sprejemanju znanstvenotehnoških odločitvah, s katerimi bodo živeli in ki spreminjajo njihov dosedanji način življenja in pogosto predstavljajo izziv njihovim vrednotam. Uresničevanje znanstvenotehnoških možnosti bo ob spoštovanju temeljnih kvalitete demokratične družbe zahtevalo spremenjeno razmerje med znanostjo, javnostjo in politiko. Znanost pogosto zavzame razsvetljsko, pedagoško držo do javnosti, češ njej manjka predvsem najbolj osnovnega razumevanja številnih "transznanstvenih" problemov. To pomeni, da so odsotne elementarne epistemološke informacijske predpostavke za smiselni dialog med javnostjo in znanostjo. Da bi se ovire odstranile, ali vsaj omilile, je potrebno nenehno skrbeti za izobraževanje javnosti, za popularizacijo znanosti. Ta izobraževalna razsežnost v odnosu znanosti in javnosti je gotovo pomembna in je ni mogoče podcenjevati, toda ob tej razsvetljski, pedagoški drži znanosti se ne sme pozabiti, da se mora tudi znanost učiti v dialogu z javnostjo v smislu nenehnega soočenja s svojimi predpostavkami, s svojimi skritimi ideali in vrednotami.

3. Ženske imajo drugačne odgovore kot moški

Za ponazoritev bom izpostavil odgovore moških in žensk na nekatera vprašanja iz mednarodne raziskave ISSP 1993 - Environment* v katero je bil vključen Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (CRJMMK) pri Fakulteti za družbene vede.

Znanost je najbolj izrazit predstavnik človekove racionalnosti. To seveda še ne pomeni, da v znanosti nima vloge intuicija, motiviranost, strast. Človek kot celostno bitje ni zgolj utelešenje logike in razuma, je tudi čustveno bitje, bitje ki izkazuje veselje, žalost, tesnobo, upanje, ki veruje v svetne ali svete stvari, ipd. Novoveška znanstvena racionalnost ni bila samo vse bolj udeležena v praktičnem spreminjanju in oblikovanju

materialnih temeljev človekovega življenja, ampak tudi v oblikovanju njegovega miselnega sveta. Nekateri so v rastoči prevladi zlasti naravoslovne znanstvene racionalnosti videli celo pravi izvor obče krize evropskega človeštva (Husserl, 1988). Zaradi sodobnega družbenega in splošno kulturnega pomena znanosti se spreminjajo razmerja med znanostjo in drugimi področji kulture (religijo, umetnost, etiko). Razširitev psevdoznanosti v 70. in 80. letih, njihov prodor v medije in veliko zanimanje, ki so ga deležne v delu javnosti, si lahko razlagamo tudi kot nezadostnost znanstvene racionalnosti glede na celostno, kompleksno naravo človeka. Mnogi ljudje iščejo zadoščenje v najrazličnejših verovanjih in psevdoznanosti, ker jih ne morejo zadovoljiti znanstvene razlage, ali ker sodijo, da znanost sploh ne more ponuditi razlage za določene pojave ali ker mislijo, da jim obstoječa znanost ne more več pomagati pri njihovih stiskah in problemih.

Pri vprašanju iz ISSP 1993, "Astrologija - proučevanje zvezdnih znamenj vsebuje nekaj znanstvene resnice", so se vse države v tranziciji (Slovenija, Bolgarija, Rusija, Madžarska, Češka) razen Poljske uvrstile na prvih pet mest na rang listi, s Slovenijo na čelu (87,6%).

V vseh 17 državah so se ženske v večjem obsegu strinjale s trditvijo kot moški. To se tudi ujema z odgovori žensk, da preveč verjamemo v znanost in premalo čustvom in verovanju. Največje razlike glede strinjanja moških in žensk s trditvijo so bile v Veliki Britaniji 21,2%, Nizozemski 17,7%, ZDA 16,8% in Zahodni Nemčiji 16,4%. Največje razlike med moškimi in ženskami so bile v znanstvenotehnološko razvitejših državah. Pri vprašanju "koliko se strinjate ali nestrinjate s trditvami, da preveč verjamemo v znanost in premalo čustvom in verovanju", se je razpon strinjanja raztezal od največ 66% (Irska) do najmanj 33,6% (Madžarska). V vseh 17 državah razen Madžarske in Japonske se ženske bolj kot moški strinjajo s trditvijo. V dominantni moškosrediščni paradigmi je razumu bilo pripisano osrednje mesto, čustvom pa obrobno in podrejeno. Čustva naj bi bila znanosti sovražna, ker delujejo proti normi nepristranosti, objektivnosti. Čustva, strasti (passions) so bila v novoveški evropski racionalistični epistemološki tradiciji razglašena za moteči dejavnik spoznanja, ker kalijo prirodno svetlost razuma (lumen naturalis). Nietzsche je bil mogoče prvi, ki se je obrnil proti asketizmu spoznanja, ki je zahteval, da se v procesu spoznavanja odpove vsakemu vpletanju čustev, ker bi to ogrožalo znanstveno objektivnost. V nasprotju s takšno tradicijo je Nietzsche čustvom (strastem, instinktom) pripisal odkrivaljsko spoznavno vlogo. Strast kot življenjski odnos zvabi na dan bistvene lastnosti svojega predmeta. Pri takšnemu razumevanju vloge čustev v spoznanju ni mogoče več razglašati, da so ženske kot sinonim za čustveno v načelu neprimerne za znanost ali vsaj mnogo manj kot moški.

S trditvijo, da "na splošno, vse kar dela moderna znanost, bolj škodi kot koristi", so se najbolj strinjala znanstvenotehnološko manj razvite države z Bolgarijo (46%) na vrhu rang lestvice in z Nizozemsko (14%) na dnu. Ženske so v 11 od 17 držav bolj soglašale s trditvijo kot moški, vendar so bile v povprečju procentualne razlike manjše, kot pri vprašanju ali preveč verjamemo v znanost in premalo v čustva in verovanja. V nekaterih znanstvenotehnoloških razvitih državah (Japonska, Norveška, Velika Britanija) s trditvijo

soglaša več moških kot žensk. Možno je reči, da je pri obeh spolih dokaj razvita zavest o ambivalentni naravi znanosti kot izvoru dobrega in zlega.

S trditvijo "vsaka sprememba, ki jo ljudje povzročijo v naravi - ne glede na to, kako je znanstvena - verjetno dela stvari slabše", so z izjemo Zahodne Nemčije najbolj soglašale znanstvenotehnološko manj razvite države (Bolgarija, Rusija, Italija) najmanj pa znanstvenotehnološko razvitejša država (Kanada, ZDA, Nizozemska, Velika Britanija, Norveška). Samo v treh državah (Poljska, Kanada, Izrael) je procent soglašanja moških bil večji kot žensk. Ženske so veliko bolj kot moški skeptične do znanstvenotehnološkega izboljševanja narave za človeka, ki naj bi ga prinašalo stalno spreminjanje narave. Pri ženskah izrazito prevladuje odmik od moškosrediščne znanstvenotehnološke, volutaristične paradigme, ki se zlasti uveljavlja od novega veka dalje, ko so se postopno vedno bolj povezovali konkurenčni pritiski in profitniški interesi z znanstvenotehničnimi inovativnimi možnostmi. Aksiom moderne androcentrične miselnosti je bil, da je spreminjanje narave identično z izboljševanjem narave za človeka. Engels in Nietzsche v 19. st. sta zamajala to dogmo. Engels (1953: 195-196) z ugotovitvijo, da si nikar "preveč ne domišljujemo s svojimi zmagami nad naravo. Za vsako zmago se nam narava maščuje. Slehera zmaga prinaša sicer predvsem tiste posledice, s katerimi smo računali, toda v drugi in tretji vrsti so posledice čisto drugačne, nepričakovane, ki žal pogosto prve posledice zopet uničujejo." Na bolj literaren, metaforičen način je v bistvu do istega uvida prišel Nietzsche (1988: 84) z naslednjo mislijo: "Posledice naših dejanj nas držijo za ušesa in jim je presneto malo mar, da smo se medtem že 'poboljšali'." Takšna "ženska" vrednotna zadržanost do znanstvenotehnološkega spreminjanja narave, kolikor bi postala tudi družbenopolitično vplivna, je lahko dragocen korektiv za bolj vsestransko premišljeno spreminjanje narave v imenu "izboljšanja" za človeka. Toda v tem primeru bi bilo zanimivo dognati ali razširjenost takšne miselnosti pri ženskah v odnosu do moških ostaja približno v istem sorazmerju tudi znotraj znanosti, to je med znanstvenicami in znanstveniki.

Tudi pri trditvi, "moderna znanost bo rešila naše okoljske probleme z majhno spremembo v našem načinu življenja", je pričakovati v skladu s feministično paradigmo, da bodo ženske soglašale manj kot moški. To pričakovanje se potrjuje, saj se povsod razen v treh primerih (Madžarska, Bolgarija in Španija) več moških kot žensk strinja s trditvijo. Takšen okoljskoscientiistični moški optimizem, ki ohranja obstoječi način življenja, je v bistvu posledica znanstvenotehnološkega razumevanja narave sodobnih okoljskih problemov. Takšna možnost reševanja okoljske krize tudi najbolj ustreza političnim, podjetniškim, znanstvenim elitam. Obstoječa družbena razmerja in strukture ter koncentracije moči ostajajo tako lahko bolj ali manj nespremenjena. Odgovori žensk so implicitno bolj družbeno reformni kot odgovori moških.

Razen Izraela in Japonske ženske bolj kot moški soglašajo s trditvijo, da "naj bi živeli iste moralne pravice kot ljudje". V povprečju so ženske za 6,5% bolj kot moški soglašale s trditvijo. Ta trditev je zelo heretična, provokativna z ozirom na antropocentrično etično tradicijo, ki je moralnost omejila na medčloveška razmerja in odnose ljudi do boga. Nobena izmed 10 krščanskih zapovedi etično ne regulira človekovega obnašanja do ostalega življenja, do rastlin in živali. Okoljska etika

predstavlja paradigmatičen prelom z antropocentrično in teocentrično etično tradicijo Zahoda. Če se navedeno trditev jemlje resno, to potegne za seboj temeljite spremembe v človekovem odnosu do živali, do eksperimentiranja z živalmi, do sedanje živinoreje in sploh do najrazličnejše rabe živali. Pri kontrolnem vprašanju, če je upravičeno uporabiti živali za medicinske poskuse, če bi se tako moglo rešiti človeško življenje, se je izkazalo, da ženske jemljejo pravice živali veliko bolj dosledno kot moški. Samo v primeru Madžarske se je 3,4% več žensk kot moških strinjalo s trditvijo.

Ženske so v večji meri kot moški glasnice nove okoljske etične paradigme. Obravnavani odgovori moških in žensk v splošnem kažejo na dokajšnjo skladnost v značilnostih, ki bi jih lahko imeli za sestavine moskosrediščne ali ženskosediščne paradigme.

OPOMBA

* Zahvaljujem se predstojniku CJM prof. dr. Niku Tošu, da mi je omogočil uporabo podatkov ter doc.dr. Brini Malnar in Rebeki Falle, ki sta mi pripravili računalniške izpise.

LITERATURA

- Beck, U., 1992. *Risk Society*. SAGE, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Briscoe, A. M., Pfafflin, S. M., (ur.), 1979. *Expanding the Role of Women in the Sciences*. The New York Academy of Sciences, New York.
- Chakravarthy, R., Chawla, A., Mehta G., 1988. "Women Scientists at Work - An International Comparative Study of Six Countries". *Scientometrics*, Vol.14, No.1-2.
- Cole, J. R., 1979. *Fair Science. Women in the Scientific Community*. The Free Press, London.
- Engels, F., 1953. *Dialektika prirode*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Hammersley, M., 1992. "On Feminist Methodology". *Sociology*, Vol. 26, No. 2.
- Herzenberg, C. L., 1990. "Women in Science during Antiquity and the Middle Ages". *Interdisciplinary Science Review*, Vol. 15, No. 4.
- Holmwood, J., 1995. "Feminism and Epistemology: What Kind of Successor Science?". *Sociology*, Vol. 29, No. 3.
- Husserl, E., 1988. "Kriza znanosti kot izraz radikalne življenjske krize evropskega človečanstva", v: Kirn, A. (ur.), *Znanost v družbenovrednotenem svetu*. Delavska enotnost, Ljubljana.
- Keller, F. E., 1995. "The Origin, History, and Politics of the Subject Called 'Gender and Science': A First Person Account", v: Jasanoff, S., Markle, G. E., Petersen, J. C., Pinch, T. (ur.), *Handbook of Science and Technology Studies*. SAGE, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Kirn, A., 1997. "Russel-Einsteinov manifest in nezaželene posledice uporabe znanja". *Časopis za kritiko znanosti*, letnik XXV, št. 183.
- Kirn, A., 1998. "Družbeno-vrednotni odnos do rizičnih tehnologij", v: Kobal, E., Štiblar, D. M. (ur.), *Pospeševanje tehnološkega razvoja Slovenije 97*. Slovenska znanstvena fundacija, Ljubljana.
- Long, J. S., 1990. "The Origins of Sex Differences in Science". *Social Forces*, Vol 68, No. 4.
- Luukkonen, G. T., Stolte, V. H., 1983. "Myths and Realities of Role Incompatibility of Women Scientists". *Acta Sociologica*, Vol. 26, No. 3-4.
- McLennan, G., 1995. "Feminism, Epistemology and Postmodernism: Reflections on Current Ambivalence". *Sociology*, Vol. 29, No. 2.

- Nelkin, D., 1988. "Znanost kot vir političnega konflikta", v: Kirn, A. (ur.), *Znanost v družbeno-vrednotnem svetu*. Delavska enotnost, Ljubljana.
- Nietzsche, F., 1988. *Onstran dobrega in zlega. H genealogiji morale*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Rossiter, M. W., 1980. "'Women's Work' in Science". *ISIS*, Vol. 71, No. 258.
- Rossiter, M. W., 1982. *Women Scientists in America. Struggles and Strategies to 1940*. The John Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Schiebinger, L., 1987. "The History and Philosophy of Women in Science". *Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 12, No. 2.
- Sicherman, B., Langford, J., Kevles, D. J., 1984. "Science and Gender". Review Symposia. *ISIS*, Vol. 75, No. 276.
- Vadnal, A., 1981. "Matematičarka svetovnega slovesa. Ob stoletnici rojstva in devetdesetletnici smrti Sonje Kovalevske". *Naši razgledi*, 16. januar.